

Célszemély a Látóhatáron Vámos Imre beszervezésének története

Vámos Imre neve a magyar emigráció körében hosszú időn keresztül összefonódott a *Látóhatár* című irodalmi folyóirattal. Az 1950 novemberében Zürichben útnak indult lap rövid időn belül az egyik legjelentősebb irodalmi és közéleti fórumává vált a kényszerű száműzetésben élő magyarságnak. A Magyarországon berendezkedő kommunista diktatúra szemében szálkának bizonyult a folyóirat, hiszen a Nyugatra menekült fiatal írók és költők mellett – elsősorban számukra kívántak a szerkesztők megjelenési lehetőséget nyújtani – a „disszidens” politikusok is teret kaptak közéleti írásaikkal. Nem véletlen tehát, hogy a belügyi szervek a kezdetektől figyelemmel kísérték az újság szerkesztőségét; már kevéssel az első szám megjelenése után megpróbálkoztak azzal, hogy ellenőrzésük alá vonják a folyóiratot. Akciók sorozatát indították el ezzel a szándékkal, azonban a négy évtizeden keresztül megjelenő lap – 1958-tól *Új Látóhatár* – soha nem került a befolyásuk alá. Részben mégis sikerrel jártak, bár – mint látni fogjuk – egyáltalán nem hozott számukra olyan eredményt a vállalkozás, mint remélték. Az alapító tagok között szereplő Vámos Imrere már 1950-től kezdve potenciálisan számba vehető társutasként gondolt az Államvédelmi Hatóság (ÁVH), éveken keresztül próbálták őt együttműködésre bírni. Tanulmányomban a Vámos Imre beszervezésére tett hosszas kísérleteket és annak kimenetelét mutatom be, ezen keresztül érzékeltetve, miképpen igyekeztek a magyarországi hivatalos szervek bomlasztani a nyugati emigrációt.¹

A sokszínű emigráció

Az 1945 utáni magyar emigrációnak három nagy hulláma volt, és mindhárom hullám képviselőinek szellemi irányzata, politikai gondolkodása és világnézete jelentősen különbözött egymástól.² Míg közvetlenül a második világháború után Nyugaton maradt, illetve oda távozott – elsősorban katonai – emigráció mereven elutasította az 1944 végén megkezdődött politikai változást, addig az 1947 és 1948 közötti menekültek eleinte bíztak a bekövetkező demokratikus fordulatban, sőt – csalódásuk ellenére – egyet tudtak érteni bizonyos intézkedésekkel. Nem meglepő tehát, hogy e két csoport nem igazán találta meg a közös hangot egymással, de a teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a hasonló politikai nézeteket képviselő emigránsok között is számtalan konfliktus és ellentét bontakozott ki az évek során. A sokszínűséget csak fokozta a harmadik hullám. Az 1956-os forradalom után közel kétszázezer magyar menekült lépte át a nyugati határt. Az ötvenhatos emigránsok rendkívül vegyes képet mutattak mind politikai mind társadalmi szempontból, számukra a már meglévő szervezetek nem adtak megfelelő keretet működésükhöz, érdekeik megjelenítéséhez. Jelentősen megváltozott emiatt a magyar emigráció képe az ötvenes évek második felében, hiszen a frissen jöttek sok helyen átvették a működő szervezetek vezetését, vagy újakat hoztak létre helyettük. E rövid áttekintésből is látható, hogy a nyugati magyar emigráció történetét érdekellentétek és viszályok kísérték, amelyeknek létét folyamatosan igyekezett kihasználni a magyar állambiztonság, amely az egyik legfontosabb feladatának tekintette, hogy megakadályozza az egységes, szervezett emigráns tömb kialakulását.³ Legfőbb eszközük erre a vezető személyiségek lejáratása és az egymás közötti – amúgy is meglévő – ellentétek szítása volt.⁴ Az ötvenes évek elején az ÁVH hírszerzéssel foglalkozó részlegén külön osztály feladata volt az emigráció körében végzett információgyűjtés.⁵ A hírszerzés vezetője, Farkas Vladimir szerint a klasszikus politikai hírszerzés a korlátozott külpolitikai szabadság miatt nem volt lehetséges, ellenben nagy hangsúlyt helyeztek az emigrációs központok megfigyelésére és az oda való beépülésre.

Nem meglepő tehát, hogy a Szabad Európa Rádió (SZER)⁶ magyar osztályának megalakulás után a Münchenből sugárzó rádióadó a magyar hírszerzés egyik legfontosabb célpontjává vált.⁷ Az 1951. október 6-tól beindult egész napos műsor munkatársai között helyet kapott Vámos Imre is, aki a *Látóhatár* szerkesztőségében betöltött szerepe miatt fokozottan érdekes/kiemelt célpontja lett a magyar állambiztonságnak.

Célkeresztben

Az érettségi előtt álló Vámos Imre 1945-ben belépett a Nemzeti Parasztpártba (NPP), amelynek képviselőjeként részt vett a földosztásokban. Az Üröm községben tapasztalt igazságtalanságok és visszaélések miatt panaszt tett Veres Péternél, aki az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökeként úgy döntött, újra kell osztani a község körüli termőföldeket.⁸ Az újraosztás során még Vámos édesapjától is elvették frissen megszerzett földjét, ezért – a szerv iratai szerint – az apa és fia közötti, addig sem felhőtlen viszony tovább romlott. Szülei a háború alatt már különváltan éltek, de korábban nehéz anyagi helyzetük miatt három gyermeküket lelencházba adták. Témánk szempontjából azért van jelentősége a hányatott gyermeknek és a korántsem idilli családi háttérnek, mert igencsak megnehezítette az ÁVH dolgát. Sokáig nem találtak fogást Vámoson, kapcsolata szüleivel és nővéreivel túlságosan laza volt ahhoz, hogy zsarolni tudják itthon maradt rokonain keresztül.

Ürömi politikai szerepvállalásával minden valószínűség szerint másokat is magára haragított, hiszen 1946. augusztus 19-én feljelentették izgatásért.⁹ A korabeli tanúvallomások zavarosak és ellentmondóak, így a pontos történetet nem tudjuk rekonstruálni, de annyi bizonyosnak látszik, hogy a Nemzeti Parasztpárt képviselőjeként tartott kortesbeszédeit a kommunista párt helyi megbízottai fasisztának és szélsőjobboldalinak bélyegezték. Későbbi szerkesztőtársa, Molnár József visszaemlékezése szerint azzal vívta ki a kizárólagos hatalomra törekvő kommunisták ellenszenvét, hogy tömegesen léptette át a földdel együtt párttagkönyvet kapó telepeseket a Nemzeti Parasztpártba.¹⁰ Letartóztatták, ügye népbíróság elé került. A későbbi jelentések arra engednek következtetni, hogy a tárgyalását vezető parasztpárti bírónak az eljárás lefolytatásáig szabadlábra helyezte Vámost.¹¹ Vámos Imre nem bízta sorsának alakulását az egyre nyilvánvalóbb diktatúrára, 1948 novemberében – még a bírósági tárgyalás előtt – elhagyta az országot. Mosonmagyaróvár mellett lépte át az osztrák határt, és rövid bécsi tartózkodás után Svájcba érkezett.¹²

Svájc azokban az években az emigráns parasztpárti politikusok gyülekezőhelye volt, pedig az ország törvényei szerint a menekültek nem folytathattak politikai és újságírói tevékenységet. Szellemi vezetőjüket, Kovács Imrét követték Zürichbe, aki a semleges alpesi államban kezdte meg száműzetésbeli életét. Vámos Imre is abban a reményben érkezett a városba, hogy felveheti a kapcsolatot egykori párttársaival. Részt vett a kezdeti együtt gondolkodásban, hogy miképpen alapítsák újra felosztott pártjukat.¹³ A Nemzeti Parasztpárt újraélesztése ugyan nem történt meg, de Vámos Imre és közeli barátai nem adták fel tenni akarásukat, a világnézetük és a népi írók által megfogalmazott „harmadik utas” fejlődés képviselőjét továbbra is legfontosabb feladatuknak tartották. Elhatározták tehát, hogy – a svájci tilalom ellenére – politikai és irodalmi folyóiratot indítanak útjára *Látóhatár* címmel, amelyen keresztül hitet és reményt tarthatnak mind az otthon maradt, mind a hazájából elmenekült magyarságban.¹⁴ Az alapító tagok közül Vámos Imre és Borsos Sándor áldozta a legtöbb időt és munkát az első szám megjelenésére, hiszen a többieknek – Borbándi Gyula, Molnár József, Pap István, Gál Mihály – már sikerült munkát találniuk. Az 1950 novemberében megjelent újság szerkesztőjeként Vámos Imre neve volt feltüntetve, és a kölcsönös bizalom jegyében a későbbiekben is úgy alakult, hogy hivatalosan Vámos volt a lap legfontosabb embere. A jelenleg ismert iratok alapján láthatjuk, hogy Vámos Imrére már 1950 kora tavaszától felfigyelt az ÁVH. A *Látóhatár* első számának

megjelenése több mint fél évvel később történt, a SZER magyar adása másfél év múlva kezdte csak meg egész napos sugárzását Münchenből; miért volt hát fontos a másodvonalbeli politikus szemmel tartása? Mivel hívta fel magára a figyelmet?

Vámos Imre joghallgatóként hagyta el az országot, diploma még nem volt a kezében. Amúgy sem volt jellemző, hogy a menekültek azonnal képzettségüknek megfelelő munkát találtak volna maguknak, de Vámosnak még az a lehetősége sem volt meggyenge egészségi állapota miatt, hogy valamilyen fizikai munkát vállaljon. Kenyérkereset gyanánt kapcsolatot tartott fenn az 1949 nyarán megalakult Szabad Európa Bizottsággal, és honorárium ellenében információkat szolgáltatott nekik Magyarországról.¹⁵ A híreket hazai napilapokból, vidéki újságokból, az újonnan érkezett menekültek elbeszéléseiből szerezte. Minden bizonnyal ez lehetett az oka, hogy az államvédelem már azelőtt jelentéseket íratott róla Nyugatra telepített ügynökeivel, mielőtt bármi érdemleges tevékenységet kifejtett volna. Egy Csermely Pál nevű rezidens volt megbízva azzal, hogy Vámosot figyelemmel kísérje Svájcban. A róla készült dokumentumok 1950 novemberétől kezdtek sűrűsödni. Az időpont egybeesik a *Látóhatár* első számának megjelenésével, de nem az újság váltotta ki a fokozott érdeklődést. Csermely Pál jelentéséből kiderül, hogy október végén Vámosot felkereste a Szabad Európa Bizottság képviselője, és állást ajánlott neki a Münchenben induló rádiónál.¹⁶ A műsorok sugárzása még el sem kezdődött, de az ÁVH már szervezte a szerkesztőségen belüli kapcsolatainak a hálózatát. Felismerték, hogy Vámos rövidesen az emigráció körében jól ismert személyiség lesz, aki „fejlődőképes” politikai szempontból, ezért érdemes foglalkozni vele.¹⁷ Már ekkor megállapították, hogy *„családi vonatkozásban nem kötik olyan szoros kötelékek családtagjaihoz, amelyen keresztül megnyerhető lehet. [...] Anyagiasság tekintetében Vámosot nem nehéz megkönyékezni. Szívesen fogadna anyagi támogatót, de ezen keresztül csak egészen súlyos kompromittáló formában lehetne eredményt elérni, mert elvi meggyőződésében eléggé szilárd.”*¹⁸ Ezzel megindult a Vámos Imre körüli konkrét puhatolózás azzal a szándékkal, hogy saját céljaikra felhasználják.

1951 januárjában megjelent a *Látóhatár* második száma. Jellemző az ÁVH jól informáltságára, hogy tisztában volt a szerkesztők között kialakult nézeteltérésekkel. A folyóirat alapítói közül ekkor csak Molnár József és Borbándi Gyula tartózkodott Zürichben, a kapcsolat fenntartása és az újság szerkesztése levelezés útján történt.¹⁹ Borsos Sándor már Párizsban élt, így a menekültek sajtótevékenységét tiltó svájci törvények miatt a *Látóhatárt* is francia földön jelentették meg, annak ellenére, hogy a szerkesztést továbbra is Vámos Imre végezte Svájcban. Vámosot egy davosi szanatóriumban kezelték, a lap körüli teendőket is itt látta el. Borsos eközben a folyóirat párizsi bejegyzésekor saját magát tüntette fel laptulajdonosként, ráadásul a megjelent szám sok kívánnivalót hagyott maga után. Vámos és Borsos között elmérgesedett a viszony, amit csak fokozott a számtalan szedési, tördelési és sajtóhiba is.²⁰ Ezt kihasználva Csermely Pál felkérte a Vámosra ráállított ügynököt – fedőnevén „Csatlós Rezsőt” –, hogy írjon a szanatóriumba a beteg szerkesztőnek, és fejtse ki, mennyivel rosszabbnak találta a második számot az elsőnél, ezzel is mélyítve a szerkesztők között lévő szakadékat.²¹ A kiadók bomlasztásával tehát már a lap születésétől kezdve próbálkozott az államvédelem. Az első szakadás valóban Vámos és Borsos ellentéte miatt következett be, de jóval később, csak 1952 nyarára fajult odáig a helyzet, hogy különváltak útjaik – minden bizonnyal teljesen függetlenül a magyar államvédelem „aknamunkájától”.²²

Az édesanya kálváriája

Az igazi vadászat Vámosra csak 1951 októberében kezdődött meg, az időpont nyilván a SZER rádióadásainak beindulásához köthető. Vámos – gyógyulása után – csatlakozott az időközben már Münchenbe költözött szerkesztőtársaihoz, ahol már nemcsak a *Látóhatár* ügyeit intézte, de a Szabad Európa Rádió magyar osztályának is dolgozott. Hazai rokonaival és ismerőseivel folytatott levelezését a szerv folyamatosan figyelte,

kapcsolatairól környezettanulmányokat készítettek, és arra a következtetésre jutottak, hogy édesanyján keresztül lehetne a legkönnyebben a közelébe férkőzni.²³ Elképzelésük nem pusztán azon alapult, hogy Vámos édesanyjával állandó kapcsolatban állt, hanem korábbi munkája miatt az asszonyt zsarolhatónak gondolták. A háború alatt ugyanis a Weiss Manfréd Acél- és Fémműveknél volt alkalmazásban, egészen pontosan az ott lévő katonai parancsnokságon volt Faczinek Nándor²⁴ ezredes titkárnője. 1945-ben le is tartóztatták, heteken keresztül vallatták, de nem tudott semmi információt adni a politikai rendőrséget érdeklő katonatisztekéről, ezért elengedték, és visszatért a csepeli üzem titkárságára dolgozni.²⁵ A későbbiek során többször kihallgatták, így számítottak arra, hogy a munkahelyén nem is lesz feltűnő, ha újra elbeszélgetnek vele.²⁶ Jellemző, hogy az ÁVH nem elégedett meg Vámos Imre megkörményezésével, hanem a csepeli üzemben dolgozó „ellenséges elemek” felderítésénél is használni szerették volna az édesanyját.²⁷ Az első találkozást alapos tervezés előzte meg, amelynek során még Faczinek kihallgatására is utasítást adtak, nem tudva arról, hogy az ezredes időközben életét veszítette a börtönben.²⁸ Az előzetes elképzelés az volt, hogy levelet íratnak Vámosnéval Münchenbe, amelyben beszámol arról, hogy milyen nagy segítségére van az államvédelem a megélhetésében, a munkakörülményeinek javításában, vagyis burkoltan megzsarolják Vámos Imrét, amennyiben nem segít, édesanyja nehéz helyzetbe kerül.²⁹ Természetesen pressziós alapon igyekeztek beszervezni az asszonyt, éreztetve vele, hogy háború alatti tevékenysége miatt újra bajba kerülhet. *„Az egész kihallgatás alatt a nevezett múltbeli magatartását olyan színben tüntetjük fel előtte, hogy ő érezze annak teljes súlyát, és érezze, hogy a jövőbeni érvényesülése a kezünkben van.”*³⁰ A levél eljuttatását egy fedésben lévő ügynökükkel képzelték el, miközben Vámosné levelezését szoros ellenőrzés alá akarták vonni, nehogy kerülő úton lebeszélje fiát az együttműködésről. Előrelátásuk, a további események ismeretében, megalapozottnak bizonyult.

A következő több mint fél évben vagy nem keletkezett az ügyben dokumentum, vagy nem került be a Vámos-akták közé, de 1952. augusztus végéig úgy tűnik, mintha nem történt volna előrelépés a szerv részéről. Ekkor azonban a realizálás szakaszába lépett Vámosné beszervezése, és az ÁVH VIII/4. Osztálya (emigrációs hírszerzés) felkérte a szabotázselhárítással foglalkozó részleget (I/4. Osztály), hogy bízta meg a csepeli titkárnőt a gyárban dolgozók megfigyelésével, mellékesen pedig a hírszerzés is felhasználná őt, hogy utat találjon a SZER szerkesztőségéhez.³¹ Ezen az iraton találkozunk először a Vámos Imrét mint célszemélyt takaró „Kerekes János” fedőnévvel.³² A következő egy hónap során sikerült a Vámosnéval való találkozót nyélbe ütni és – az első hivatalos jelentések szerint – „elvi alapon” beszervezni.³³

A Vámos Imrével való kapcsolatba kerülés és rajta keresztül a Szabad Európa Rádióba, valamint mellékesen a *Látóhatár*ba való beépülés kiemelt jelentőséget kapott a hírszerzéssel foglalkozó államvédelmi osztályon. Farkas Vladimir visszaemlékezését, amely szerint az emigráció bomlasztása volt a legfontosabb feladatuk ezekben az években, alátámasztja a dokumentumokon található, kézzel írott széljegyzetek sokasága. Farkas Vladimir alezredes, a hírszerzés vezetője, és helyettese, Tihanyi János őrnagy személyesen utasította és ellenőrizte az ügyben eljáró beosztottjait. Már 1951 októberében azt olvashatjuk Farkas Vladimir saját kezű írásával az egyik szervezési tervre, hogy *„Vámos megközelítése az anyján keresztül nem néz ki egyelőre nagyon reálisnak. Ennek ellenére a javasolt intézkedésekkel egyetértek. Meg kellene azonban alaposan vizsgálni közeli »nőkapcsolatait« is. Nincs kizárva, hogy mivel a svájci nők nem igen buknak rá (a jelentés szerint) Vámos továbbra is kitart valamelyik hazai szerelme mellett.”*³⁴ Farkas Vladimir jól ítélte meg a lehetőségeiket, valóban nem Vámosné volt a megfelelő személy ahhoz, hogy eljussanak a fiához. 1952. október 31-én szintén egy széljegyzeten ezt olvashatjuk Tihanyi János írásával: *„1. Mi erőszakoltuk keresztül a nő beszervezését. Ugyanakkor »elvi alapról« nem volt szó! 2. Helyes értékelés: Vámos Imréhez nem lehet anyja segítségével eljutni.”*³⁵ Az asszony a maga egyszerű eszközeivel végig ellenállt az államvédelemnek. Egyenes és őszinte megnyilatkozásai meglepőek a korszak iratait gyakran olvasó kutató számára. 1945-ben a politikai

rendőrségen tanúsított karakán helytállása talán még nem annyira meglepő, hiszen a frissen megalakult Politikai Rendészeti Osztály még nem állt hatalma csúcspontján, de 1952-ben egyenesen elutasítani az ÁVH tisztjeit köztudottan életveszélyes volt. *„Az eddigi munkája során semmi konkrétumot nem adott, és az egész magatartásán látszik, hogy dolgozni egyáltalán nem akar. Úgy próbál az egyes feladatok alól kibúvót keresni, hogy az illetékes vonalvezető elvtársnak azt mondja, hogy ő nem szeret és nem tud más emberekre rosszat mondani.”*³⁶ Egy hónappal korábban az ÁVH még bízott abban, hogy Vámosné beszervezési nyilatkozata már önmagában elég lesz fia kompromittálásához. Az asszony azonban keresztülhúzta számításaikat. Dekonspirálta magát rokonai és munkatársai előtt is, sőt leveleiben folyamatosan tájékoztatta fiát arról, hogy az államvédelem rendszeresen zaklatja őt.³⁷ Ezek a levelek fennakadtak ugyan a levéllenőrzés során, de Vámos Imre hamarosan mégis tudomást szerzett a történetekről.

Vámosné 1952. november elején a Sopronhoz közeli Lövő községben készült kéthetes szabadságát eltölteni. Miután az ÁVH megbizonyosodott róla, hogy együttműködésre nem számíthat az asszony részéről, kicsinyes bosszúhadjáratot indított ellene. Megakadályozta szakszervezeti üdülését, Nyugatra való szökési kísérletnek titulálva utazását, és Lövő helyett Kistarcsára „utalta be”.³⁸ Az indoklás a következő: *„Ez a nő egy olyan ellenség, akin keresztül az eredeti elgondolás szerint nem jutunk el Vámos Imréhez. Új módszer szerint először büntessük az anyját, s aztán jelentkezzünk Vámos Imrénél.”*³⁹ 1952. december 17-én Vámos Imrénét lánya balatonfűzfői otthonából a kistarcsai internálótáborba szállították. Fia nővére leveléből értesült a történetekről, de úgy tűnik, konkrét lépéseket nem tett édesanyja kiszabadítására. Mivel az ÁVH tervezte ugyan Vámos tudomására hozni, hogy édesanyja sorsa az ő kezében van, de ez feltehetőleg nem történt meg, Vámos Imre valószínűleg nem tudott arról, hogy édesanyja miatta szenved. Testvéreivel folytatott levelezésében feltűnően került a helyzet nevére nevezését, édesanyjáról úgy „beszélt”, mint aki betegség miatt kórházba került. Nővérei megértették a burkolt kérést, és ők is ebben a formában informálták bátyjukat.⁴⁰ Vámos Imre nyilván attól tartott, ha a nyugati elhárítás tudomást szerez édesanyja helyzetéről, potenciálisan zsarolhatónak, vagyis megbízhatatlannak bélyegzik, és elveszíti állását.

Az 1953 tavaszán bekövetkező változások ugyan alapjaiban nem ingatták meg a rendszert, de a július 4-én munkába álló, Nagy Imre vezette kormány intézkedései megakadályozták Vámos megzsarolását. 1953. június 24-én még részletes tervet dolgoztak ki arra vonatkozóan, miképpen és kinek a segítségével fogják Vámost együttműködésre bírni, de a kivitelezés elmaradt.⁴¹ Almási Imre nevű informátoruknak kellett volna a Külügyminisztérium fedésével Münchenbe utaznia, és átadni egy levelet, amely *„tartalmazni fogja, hogy anyja és testvérei igen nehéz körülmények között élnek. Különösen súlyos az anyjának a helyzete, [...] anyja jelenlegi helyzetén csupán ő tud segíteni, ugyanez áll a testvérei esetében is, akik ugyancsak benne látják egyetlen reményüket. Rámutatunk a levélben arra is, hogy mi lehetőséget adunk számára a fenti kérdések egészséges megoldására.”*⁴² A történet hamarosan valóban megoldódott, ráadásul sokkal „egészségesebben”, mint azt a szerv elképzelte. Az internálótáborok felszámolásával Vámos Imréné 1953. augusztus 27-én hazatérhetett. Pontosabban csak elhagyhatta a tábor területét, de nem volt már otthona, ahová hazatérhetett volna. Csepeli kétszobás lakását elkobozták tőle, berendezése pedig – az államvédelem cinikus szóhasználatával élve – „elkallódott”.⁴³ Lányánál talált menedéket Balatonfűzfőn, majd néhány évvel később újra férjhez ment, és visszaköltözött Budapestre. 1962-ben rehabilitációs kérelemmel fordult a Belügyminisztériumhoz, amelyben erkölcsi és anyagi kártalanítást kért meghurcoltatásáért.⁴⁴ A Belügyminisztérium Titkársága jogosnak találta kérelmét, elismerte, hogy internálása megtorló jellegű volt, ennek ellenére a Rehabilitációs Bizottság elutasította kérelmét. Két évvel később azonban mégis megkapta az erkölcsi rehabilitálást, és tízezer forint segélyt is megítéltek részére.⁴⁵ Érdemes felfigyelnünk a Belügyminisztérium szóhasználatára. Annak ellenére, hogy már 1962-ben megtorló jellegűnek, vagyis törvénytelennek ítélték az asszony büntetését, és annak ellenére, hogy a Rákosi-rendszer személyi kultuszától és annak bűneitől Kádár János és

kormányja szóban elhatárolta magát, az erkölcsi mentesítést csak méltányossági okból ítélték meg, vagyis nem bűncselekmény hiányában, ráadásul a megítélt pénzüsszeget sem kártalanítás vagy kárpótlás gyanánt, hanem segélyként utalták ki számára. A jogfolytonosság és a közösségvállalás tehát a korabeli vezetők által is kárhoztatott Rákosi-féle rendszerrel vitathatatlan.⁴⁶

Sógor sógornak farkasa

Vámos Imréhez a hosszadalmas erőlködés után sem találtak utat édesanyján keresztül, de a történetnek még nincs vége. 1954 januárjában az immár átszervezett és a Belügyminisztériummal egyesített államvédelem újabb hadjáratot indított a szerkesztő beszerzése érdekében.⁴⁷ Két ügynököt is kiszemeltek a feladatra, de végül újra a rokon szálak kerültek előtérbe. 1954. június 10-én Farkas Vladimir kezdeményezte az ügynöki beépülést Vámos Imre édesanyja mellé.⁴⁸ Farkas Vladimir nevének újbóli felmerülése érdekes az ügy szempontjából. Miután a Minisztertanács 1953. július 17-én elrendelte az ÁVH összevonását a Belügyminisztériummal,⁴⁹ Farkas Vladimir szerepe háttérbe szorult. A BM keretein belüli beosztása máig tisztázatlan, de az imént említett dokumentum azt támasztja alá, hogy – ha csak átmenetileg is – a hatalomnak szüksége volt a hírszerzés területén szerzett tapasztalataira. 1954 nyarán a Belügyminisztérium II. (Hírszerzés) Osztályának vezetőjeként igyekszik újra Vámos Imre közelébe férkőzni, méghozzá azon az úton, amelyről maga is megállapította évekkorábban, hogy zsákutca. Szerepe azonban már nem volt hosszú életű a hírszerzésnél. A későbbi dokumentumokon már nem kerül elő a neve; eltűnésével a Vámos Imréné mellé való beépülés is lekerült a napirendről.

A meghurcolt asszony a balatonfűzfői gyártelepen élt ekkor lányaival és azok családjával közös háztartásban. Miután a BM felvette a kapcsolatot a Veszprém megyei hatósággal, kiderült, hogy a család nem ismeretlen a vidéki kollégák előtt. „A főosztály igen aktívan foglalkozik a családdal és a legkomolyabb ügyeik között szerepel.”⁵⁰ A szerv emberei folyamatos megfigyelés alatt tartották őket, hiszen magatartásuk és megnyilatkozásaik rendszerellenesnek minősültek. Elsősorban a Vámos nővérek – akik mindketten műszaki rajzolóok voltak a fűzfői Nitrokémia gyárban – keltették fel a hatóság figyelmét, mivel testvérük rádiós karrierjét igyekeztek nyomon követni az éteren át, és munkatársaikat is biztatták a Szabad Európa Rádió hallgatására. A Veszprém Megyei Főosztály részletes jelentést küldött a családról.⁵¹ A jelentésből a korszak logikáját ismerő olvasó számára kiderül, hogy a Vámos nővérek akkor is zaklatásnak lettek volna kitéve, ha a hírszerzés nem igyekszik még mindig elkötelezetten fogást találni az emigráns újságíróon. Farkas Vladimir utasítását követően ugyanis szinte azonnal megérkezett a környezettanulmány Veszprémből, amelyben nemcsak jellemzéseket olvashatunk, de – az ismerősi kört kissé tágra értelmezve – kiderül, hogy csupa „gyanús” személlyel tartották a testvérek a kapcsolatot. A hatóságok igyekeztek kapcsolódási pontokat keresni a Vámos család és rendszerellenes tevékenységgel gyanúsítható személyek között. Egyik munkatársuk például ismert egy nőt, aki állítólag baráti kapcsolatban volt a francia katonai attaséval.⁵² Találtak egy másik ismerőst is, akinek neve korábban felmerült a Péter Kiss Szaléz szerzetes elleni per során,⁵³ de „terhelő” adatok hiányában nem tudtak eljárást indítani ellene. Vagyis mindent megtettek azért, hogy a Vámos család tagjai ellen kompromittáló adatokat tudjanak szerezni. Használhatóbb adatok gyűjtése érdekében kész akciótervet dolgozott ki a vidéki belügyes szerv, amelyet később a központ is magáévá tett. Javasolták Dobes Antal, Vámos Imre egyik sógora beszerzését, akinek legfőbb feladata felesége húgának, sőt saját feleségének a megfigyelése lett volna. Az volt a cél, hogy minél több információt szerezzenek róluk, amivel később az államvédelem által zsarolhatókká válnak, és fel tudják őket használni Vámos Imre megközelítésére.⁵⁴ A beszerzés meg is történt; Dobes Antal „Dorogi” fedőnéven 1955. január 22-től a belügy informátora lett.⁵⁵ A dokumentumokból kiderül, a férfi erőszakos ráhatás nélkül vállalta ezt a szerepet; jelentései készségesek és bőszesek voltak; sógornőjéről, anyósáról és saját feleségéről is hajlandó volt beszámolókat írni. Azt a

lehetőséget lebegtették szemei előtt, hogy mint a Fűzfő Gyártelepi Szikra Sport Egyesület elnökének, sportszervezői és edzői karrierlehetőséget biztosítanak egy fővárosi klubban, ahonnan különböző sportrendezvények ürügyén gyakran külföldre utazhat, cserében természetesen elvégzi a belügy által rászabott „küldetést” is.⁵⁶

A Vámos család körüli hurok azonban sokkal több szálon keresztül szorult, mint eddig láthattuk. Vámos Imre másik lánytestvérének férjével, Berceller Andrással is elkezdett foglalkozni a szerv, még 1954 nyarán. Az alapgondolat az lehetett, hogy a sógorokat egymással is megfigyeltessék, hogy kiderüljön, mennyire megbízhatóak. Berceller András 1954 júniusától „Borostyán” fedőnéven dolgozott a Belügyminisztérium számára, elsődleges feladata a Vámos Imrével való kapcsolat elmélyítése volt.⁵⁷ A két sógor párhuzamosan adott jelentéseket a családról, környezetükről és egymásról is. Ez az orwelli szituáció beszédesen tükrözi az ötvenes évek Magyarországnak beteges légkörét. Érdemes idézni, „Borostyán” miként jellemzi – az ÁVH-nak korábban egyenesen nemet mondó – anyósát: *„Kiállhatatlan és összeférhetetlen. [...] Életfelfogása az ő egyéni jóléte, hiú, piperkőc, ha neki jól megy, mindennel ki van békülve, de az őt érintő legkisebb kellemetlenségért az előző legjobb barátjára is képes rosszat mondani. Ez alól családjai sem kivételek.”*⁵⁸

A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy mindeközben már 1953 decemberétől foglalkoztattak egy „Lőrinc” fedőnévvel dolgozó ügynököt is Vámostal kapcsolatban.⁵⁹ „Lőrinc” újságíró volt, és Vámos Imre baráti körébe tartozott annak emigrálása előtt, vele és az NPP körüli fiatalokkal jó viszonyt ápolt. 1951-ben került az államvédelem kezére, feltehetőleg pressziós alapon szervezték be. Feladatait nem szívesen teljesítette, folyamatosan kérvényeket írt a hatóságnak, hogy eresszék el a kötelékből, jelentései alapján őrizetbe vétel nem történt.⁶⁰ Képességeit nézve mindenképpen alkalmasabb lett volna arra, hogy kiküldjék egy fedőtörténettel Vámoshoz, azonban az iratok alapján úgy tűnik, ez nem történt meg; a miéltre választ nem kapunk a dossziéból. Párhuzamosan irányítottak tehát három ügynököt, miképpen lépjenek kapcsolatba a kiszemelt áldozattal. Végül „Borostyán” volt az, akit Nyugat-Németországba utaztattak.

*„A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma megbízza önt, hogy segítségünkkel Ausztriába, illetve Nyugat-Németországba való utazása alkalmával hozzon létre személyes találkozót sógorával, Vámos Imrével, aki a Szabad Európa Rádiónál szerkesztői beosztásban dolgozik, abból a célból, hogy személyének, körülményeinek tanulmányozása eredményeképpen beszervezze.”*⁶¹ A kiutaztatást egy külkereskedelmi cég fedésével oldották meg. Miután Berceller Andrást 1953 júniusában elbocsátották a Fűzfői Nitrokémia Vállalattól jobboldali megnyilvánulásai miatt, a veszprémi TÜZÉP-telepen talált munkát.⁶² A belügy azt a fedőtörténetet találta ki, hogy a Lignimpex nevű, fa-, papír- és tüzelőanyag-exporttal foglalkozó vállalat minőségi problémákból adódó vitás ügyét felhasználva utaztatja ki „Borostyánt” Németországba, a TÜZÉP képviselőjében. Az utazás megszervezése több problémát is felvetett, mert nehéz volt fenntartani a látszatot az ügynök munkahelyén. Miért éppen egy vidéki telep teherautó-vezetőjét küldenék ki egy vitás ügyben szakértőként külföldre? Valóban megmagyarázhatatlan ötlet, ezért Veszprémben csak annyit tudtak, hogy a központ egy tanfolyamra rendelte fel Bercellert Budapestre, míg a TÜZÉP vezetősége nyilván sejtette, fedett akcióról lehet szó. Az útlevel megadása mégsem ment zökkenők nélkül. A belügy szigorú titoktartás mellett szervezte az akciót, ennek eredményeképpen még a Lignimpex vezetősége sem tudott arról, miért kell nekik Bercellerrel foglalkozniuk, így a vállalat párttitkára és személyzetis vezetője megtagadta az útlevelkérelem aláírását.⁶³

„Borostyán” hosszas előkészületek után 1956. február 9-én indulhatott el Münchenbe. Többször is sikerült találkoznia sógorával, azonban a beszerzés kudarcba fulladt.⁶⁴ A felkínált lehetőség, úgy tűnik, nem lepte meg Vámos Imrét; gondolta, hogy nem véletlenül bukkant fel a német városban rokona. Kifejtette, semmiféle hírszerző szervvel nem hajlandó együttműködni, sőt azt is megüzente Bercelleren keresztül a BM-nek, gyerekkora óta távol él családjától, nem érzi úgy, hogy felelősséggel tartozna sorsukért,

vagyis egyértelműen kimondta azt, amit már hat évvel korábban megállapított az államvédelem.⁶⁵ Vámos megnyerése még ezek után sem került le a napirendről. A következő próbálkozás a SZER római irodájában dolgozó beépített ügynökök felhasználása lett volna, de erre már nem volt lehetőség.⁶⁶ Az október végén kitört forradalom miatt egy időre lekerült a napirendről Vámos beszerzésének ügye; a szétzilált Belügyminisztérium újjászervezése, a megtorlások levezénylése lekötötte erőiket.⁶⁷ A szünet azonban nem tartott sokáig. Hamarosan új fordulatot vettek az események, amelyek minden valószínűség szerint teljesen függetlenek voltak a magyar hírszerzés akcióitól, mégis azt támasztották alá, hogy jó megérzéssel szimatoltak évekig Vámos Imre körül.

Lelki földindulás

Az 1956-os forradalom kitörése és leverése természetesen megrázta az emigrációban élő magyarságot is. A csalódás, amelyet a nyugati hatalmak, főleg az Egyesült Államok közönye okozott, sokakat kiábrándított az addig még dédelgetett illúzióból, hogy fegyveresen fogják felszabadítani a kelet-európai népeket.⁶⁸ A szovjet intervenció és az azzal együtt járó véres terror, valamint a megtorlásokról érkező hírek a kint élők lelkiismeretét is megmozdították. A Szabad Európa Rádió magyar osztályán is megindult a bűnbakkeresés. A forradalom bukását követően sokan felvetették a SZER felelősségét az események tragikus alakulásában; az amerikai tulajdonosok válasza erre természetesen a „felelősök” megnevezése és megbüntetése volt.⁶⁹ 1957. március 18-án tizenhárom magyar alkalmazott – köztük három *Látóhatár*-szerkesztő: Vámos Imre, Horváth Béla és Molnár József – kapta meg a felmondólevelét. Az elbocsátás mindnyájukat megviselte, mivel igazságtalannak érezték az eljárást, de a legnagyobb fordulat mégis Vámos további viselkedésében volt megfigyelhető. A SZER által biztosított lakását elveszítette, feleségétől éppen ebben az időben vált el, ráadásul betegsége is kiújult. 1957 karácsonya előtt apjának írt levelében a következőképpen foglalta össze helyzetét: „*A baj sosem éri magában az embert. Ha megkezdődik, földomlásszerűen robajlik minden az emberre. Így történt velem is, most kezdem csak összeszedni magam a romokon.*”⁷⁰

Írásaiban már korábban is felfedezhetőek voltak a nyugati világot, elsősorban az Egyesült Államokat kritizáló megjegyzések; elbocsátását követően azonban egyre inkább szembefordult korábbi kenyéradóival, annak ellenére, hogy megélhetését lassanként biztosítani tudta volna jóakarói segítségével. A *Látóhatár* szerkesztőinek elbocsátása hatalmas felzúdulást keltett ugyanis az emigránsok körében, még az ötvenhatos menekültek által megalakított Magyar Forradalmi Tanács is tiltakozott a döntés ellen az amerikai külügyminisztériumnál, sikertelenül.⁷¹ 1957. március 15–17. között Londonban megalakították a Magyar Írók Szövetsége Külföldön nevű szervezetet, amely az 1957 januárjában feloszlott Magyar Írók Szövetségének jogutódjaként kívánt működni. A londoni értekezleten a *Látóhatár* színvonalának elismeréseként a lap támogatását szavazták meg. A szervezetnek köszönhetően úgy tűnt, a három elbocsátott szerkesztő helyzete is rendeződik, szerzői honoráriumuk mellett hamarosan rendszeres bevételhez is jutottak. A Magyar Írók Szövetsége által a SZER számára készített irodalmi műsor munkatársai lettek, vagyis kerülő úton ugyan, de újra dolgoztak a rádióknak.⁷² Ezek mellett rendszeres publikálási lehetőséget kaptak a szövetség lapjában, az *Irodalmi Újságban*.

Mindezek ellenére Vámos Imre nem változtatott különös magatartásán. Nemcsak a nyugati hatalmakkal szembeni bírálata fokozódott, de éles ellentétbe került szerkesztőtársaival is. Miután a lap körüli feladatokat teljesen önhatalmúan végezte, tulajdonosként kezelve a közös ügyeket, a lap többi szerkesztője – Borbándi Gyula, Bikich Gábor, Horváth Béla és Molnár József – úgy döntöttek, hogy megszakítják vele a kapcsolatot.⁷³ 1957 karácsonyán még sikerült lecsendesíteni az ellentéteket, de a mélyben továbbra is forrtak az indulatok. 1958 februárjában pénzügyek miatt tört ki újra

a vizsály, amelyet már nem lehetett kezelni.⁷⁴ Immár Horváth Béla is Vámos oldalára került, a szerkesztőség végképp két csoportra szakadt. 1958. augusztus 7-én Vámos és Horváth a többi szerkesztő kihagyásával megjelentette a *Látóhatár* esedékes számát, ezzel megpecsételve a lap további sorsát. Mivel a folyóirat Vámos nevén volt bejegyezve, a többiek úgy döntöttek, hogy különválva, *Új Látóhatár* névvel folytatják tovább korábbi munkájukat, a Vámos–Horváth párosra hagyva a régi megnevezést.⁷⁵

Célegyenesben

Miközben Vámos eddigi élete romokban hevert, a magyarországi titkosszolgálat igencsak gyorsan reagált a megváltozott helyzetre. 1958. május 6-án egy összefoglaló jelentést készített a BM II/3. (Hírszerző) Osztálya a Vámos Imréhez kötődő korábbi akciókról. Ebből megtudhatjuk, hogy a forradalom alatt mindkét sógora Nyugatra távozott, vagyis Vámos megközelítéséhez újabb embert kellett keresniük. A szerkesztő megnyerésére pedig minden eddiginél nagyobb lehetőség kínálkozott a belügy szerint: *„Vámos anyagi és családi helyzete az elmúlt évben alaposan megváltozott, elbocsájtották a SZER-től, elvált feleségétől, nincs saját lakása, a Látóhatár kiadásával kapcsolatban is vannak problémái. Ezek a körülmények véleményem szerint kedvező alkalmat adnak bevonásának újbóli megkísérlésére.”*⁷⁶ Miért volt még mindig szüksége az államvédelemnek Vámos együttműködésére? Búcsút mondott a Szabad Európa Rádióknak, a *Látóhatár* szerkesztőjeként is válságba került működése; vajon milyen hasznot hajthatott még a hírszerzés számára?

Az 1956-os forradalom után megváltozott a hatalom emigrációval kapcsolatos politikája. Felerősödött a hazacsalogatási kampány, ezzel is emelni igyekeztek a legitimációs problémákkal küzdő Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány tekintélyét. A párt Politikai Bizottsága 1958. július 29-i ülésén kimondták, hogy támogatni kell bizonyos társadalmi rétegek hazatérését akár anyagilag is, valamint először fordítottak komolyabb figyelmet az emigrációban élő írók befolyásoló erejére.⁷⁷ Vámos személye éppen megfelelt az aktuális politikai irányvonalnak. Széles körben elismert és komoly súllyal rendelkező folyóirat szerkesztője volt, ráadásul az őt megfigyelő ügynökök és a családjának írt levelei szerint a nyugati világból való kiábrándulása és hazatérési szándéka is egyre erősödött. Egy „Meszlényi”⁷⁸ fedőnevű, igencsak termékeny ügynök jelentése is ezt támasztja alá, és árulkodik a BM igényeiről: *„Megítélésem szerint módunk lenne arra, hogy a Látóhatárt megvegyük. Így, ahogy mondom, megvegyük, vagyis mi itthonról finanszírozzuk.”*⁷⁹ „Meszlényi” ötlete, a hamarosan bekövetkezett szerkesztőségi szakadás után, megvalósítható közelségbe került, de néhány kudarcba fulladt állambiztonsági kombináció még megelőzte a sikeres akciót.

1958 májusában egy „Márkás” fedőnéven dolgozó ügynökön keresztül kívántak Vámostal kapcsolatot teremteni.⁸⁰ „Márkás” távoli rokonságban állt az újságíróval, és annak itthon élő családjával jó viszonyt ápolt. Felajánlotta Vámos édesanyjának, hogy egy Nyugatra utazó ismerősén keresztül levelet juttathat ki rég nem látott fiának. A tervet nem követte megvalósítás, egy decemberi jelentés alapján arra lehet következtetni, hogy komoly fejtörést okozott a Politikai Nyomozó Főosztály számára a kapcsolatteremtésre alkalmas személy megtalálása: *„Hálózatunkban nincs olyan személy, aki arra a feladatra, hogy »Kerekessel« elvi vitát kezdeményezzen, alkalmas lenne. [...] A jelentősebb »népies« írók közül sem tudnak erre alkalmas személyt javasolni. A népiesek vonalán ők maguk is problémákkal küzdenek, számot tevő hálózattal közöttük nem rendelkeznek.”*⁸¹ Nem maradt más hátra, ismét a közvetlen család körében kellett „támogatót” találni.

A korábbi évek során nem keresték fel Vámos édesapját, mivel a kezdetektől fogva tisztában voltak vele, hogy fiával való kapcsolata rendkívül felszínes. 1958 októberében mégis megkísérelték id. Vámos Imre beszervezését.⁸² Az apa egyből vállalta a feladatot. A munkahelyi előléptetéseknél gondot jelentett disszidens fia, és mindemellett úgy tűnik, a nyugati utazás is kedvére való volt, tehát nem zárkózott el, amikor felkérték, segítsen

hazahívni gyermekét. A két férfi között eddig az ideig szoros kapcsolat nem volt, évi egy-két levélben ki is merült, azonban 1959 folyamán a helyzet megváltozott. Id. Vámos Imre levélben közölte fiával, hogy hamarosan meglátogatná őt Münchenben, amit fia örömmel vett tudomásul. A látogatásra 1959 decemberében került sor, amelynek során kiderült, nem volt véletlen, hogy Vámos Imre készségesen állt a találkozó elé. Az első pillanattól kezdve gyanította, hogy apja szokatlan érdeklődése mögött hivatalos szervek állhatnak, felkészülten várta tehát az újbóli megkeresést.⁸³ „Darusi” fedőnevű apjával közölte, hogy hajlandó a magyarországi kormányzat malmára hajtani a vizet; olyan adatok birtokában van, amivel lejáráthatja a Magyar Írók Szövetsége Külföldön nevű szervezetet és lapjának, az *Irodalmi Újságnak* a szerkesztőségét, valamint az ENSZ magyar ügyet vizsgáló bizottságára is hatással lehet. Két előzetes feltétele volt csupán: Horváth Béla is vele tarthat majd haza, és a szerv segíti a munkája során összegyűlt levelezését eljuttatni Budapestre.⁸⁴ A további együttműködés feltételeinek pontosítására személyes találkozót beszéltek meg a BM hivatalos küldöttével, amelynek helyszínét és pontos időpontját levelezés útján akarták egyeztetni. Mivel Vámost a nyugati hírszerzés is figyelte, szigorú konspiráció mellett folyt tovább a levélváltás közte és apja között. Ehhez hasonló szövegeket helyeztek el az apa leveleibe:

„Kínlódom a reumámmal, az orvos kórházi kezelést lát szükségesnek, ezért beutalót is adott. Április 18-án, hétfőn megyek be a Péterffy Sándor utcai kórházba. Az orvosok biztatnak, hogy a kórházi kezelés eredménnyel fog járni, és helyeslik, hogy végre beleegyeztem abba.

Szegény Mariska néni szintén beteg, neki is kórházi kezelésre lenne szüksége, azonban most nem látszik megvalósíthatónak, hogy egyszerre menjünk kórházba. Erről valószínűleg csak később lehet szó.

A szöveg jelentése:

A találkozó április 18-án lesz Párizsban, kilátásaid kedvezőek.

Nem látszik megvalósíthatónak, hogy a találkozóra (kórházba) Horváth is elmenjen, erre csak később kerülhet sor.”⁸⁵

Vámos Imre „legendája” pedig könyve kiadása volt, arról számolt be részletesen leveleiben, hol és mikor szándékozik kiadót találni kéziratának, vagyis hol és mikor tudna a Belügyminisztérium küldöttével tárgyalni.

Az áprilisi találkozó elmaradt, mivel Vámos nem kapott engedélyt a Franciaországba való belépéshez. Több sikertelen kísérlet után végül 1960. július 16-án a Belügyminisztérium közvetlenül is felvette a kapcsolatot a *Látóhatár* főszerkesztőjével Salzburgban.⁸⁶ A két fél, úgy tűnt, egymásra talált. Augusztus elején részletes tervet készítettek arról, miképpen fogják Vámost és a *Látóhatárt* felhasználni arra, hogy újabb vizályt szítsanak az emigráción belül.⁸⁷ A javaslat legfelsőbb szinten is elfogadásra talált, Biszku Béla belügyminiszter saját kézzel írta rá a dokumentumra, hogy egyetért az akcióval.⁸⁸ De minden bizonnyal más irányból is figyelemmel kísérték az ügyet, ugyanis egy 1959. augusztusi jelentésen a következő, kézzel írott szöveget láthatjuk: „Másolatot fordításra leadni. Az ügy menetéről a T. elvtársat is folyamatosan tájékoztatni.”⁸⁹ T. elvtárs nyilván a hírszerzésen működő szovjet tanácsadó volt.

Vámos – a meglévő dokumentumok szerint – megdöbbenő módon magyarázta pálfordulását:

„Hazatérési szándékát azzal indokolja, hogy kiábrándult az emigráns életből, amely mindenkit az amerikaiak kiszolgálójává zülleszt. Ma már – állítása szerint – alapvető kérdésekben egyetért velünk. Az 1956-os eseményeket ellenforradalomnak tartja, elítéli az Egyesült Államok politikáját és a békés egymás mellett élés, a tárgyalások hívének vallja magát.”⁹⁰

Apjának is kifejtette, hogy jobb lenne, ha a forradalom be sem következett volna, mert a népnek csak súlyos károkat okozott.⁹¹ A forradalom elárulása egy olyan embertől, aki az

októberi napokban maga is forradalmi lázban égett, és minden lelki, szellemi támogatást megadott az éteren át a hazájukat fegyverrel védő honfitársainak, nehezen értelmezhető. Vámos Imre az eddig áttekintett tíz év leforgása alatt eljutott odáig, hogy megcsúfolt minden eszmét, amelyért korábban síkraszállt barátaival és munkatársaival együtt.⁹² Árulásáért hamar megkapta a maga harminc ezüstpénzét. 1960 júniusa és 1961 márciusa között közel ötvenezer schillinget és több mint hatezer márkát juttatott neki a magyar állam.⁹³

Korlátozott látóhatár

Vámos Imre és Horváth Béla egyezséget kötött tehát a magyarországi kormánnyal. Mivel lapjuk megjelentetése anyagi okok miatt szünetelt, a Belügyminisztérium felajánlotta, hogy átvállalják a *Látóhatár* finanszírozását, cserében ellenőrzik a folyóirat tartalmát, sőt ők maguk is elhelyezhetnek cikkeket az újságban.⁹⁴ Ez annyit jelentett, hogy Vámoséknak még várniuk kellett a hazatérésre. Bármennyire is kirekesztettnek érezték magukat az emigrációs körökből, a BM ki akarta használni őket a belső bomlasztásra egészen az utolsó pillanatig.⁹⁵

1960. szeptember 23-án Vámos Imre és Horváth Béla egy körlevelet juttatott el korábbi támogatóiknak és barátaiknak, amelyben közölték, hogy a *Látóhatár* kiadását több mint egyévnnyi szünet után újra megkezdik, és egyben kérték a címzetteket, amennyiben módjuk van, támogassák a lap megjelenését.⁹⁶ Erre azért volt szükség, hogy a kiadáshoz szükséges pénz eredetét igazolni lehessen. Össze is állították a következő szám tervezetét, és engedélyezésre átadták a „megrendelőknek”.⁹⁷ A *Látóhatár* új száma mellett egy brosúrát is ki akartak adni *Tiltakozás* címmel, amelyben a Magyar Írók Szövetsége Külföldön nevű szervezetet támadták volna meg.⁹⁸ A kézirat azonban nem nyerte el a Belügyminisztérium tetszését, nem találták elég leleplezőnek, és úgy ítélték meg, olyan információkkal dolgoztak, amelyeket mindenki ismert. Felszólították tehát a „bérírókat”, hogy fogalmazzák újra a szöveget, és ne külön kiadványként jelentessék meg tiltakozásukat – amely újabb kérdéseket vetne fel a pénzügyeiket tekintve – hanem a *Látóhatár* következő számában közöljék le a cikket.⁹⁹ Ilyen előzmények után jelent meg 1961 januárjának elején az első olyan *Látóhatár*-szám, amelynek tulajdonképpeni kiadója a politikai rendőrség, rajtuk keresztül pedig a Magyar Szocialista Munkáspárt volt. Ígéreteiket, miszerint lejáratták a Londonban működő Magyar Írók Szövetségét és folyóiratukat, nem tudták maradéktalanul betartani, mivel nem voltak képesek rágalmait dokumentumokkal alátámasztani, „*így ha bíróság elé kerülne a sor, nem tudnának védekezni. Ezt csak ha odahaza élnek, tudják megtenni.*”¹⁰⁰

A lap megjelentetésének célja az emigráns magyarok közötti zavarkeltés volt. A hírszerzés minden nyugati rezidentúrájának utasításba adta, hogy figyeljék a helyi visszhangokat, a *Látóhatár* írásainak hatását. Korlátozott számban Magyarországon is terjeszteni akarták a lapot, azonban ez nagyon alapos szervezést igényelt. Eddig emigráns folyóirat nehezen jutott el magyarországi címekre, mert a levéllenőrzés során elkobozták az ellenséges hangvételű újságokat. Vigyázni kellett tehát, nehogy gyanússá váljon a hirtelen engedékenység, hiszen akkor hamar kiderül Nyugat-Európában is, hogy a magyar Belügyminisztérium áll a provokatív kiadvány mögött. Értesítették a BM II/13. Osztályát, amely a levéllenőrzéseket végezte, és Kádár János feleségét, aki a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalában az emigráns kiadványokért volt felelős, hogy ne tartóztassák fel a lapot.¹⁰¹ A művelet teljes titoktartásban zajlott, a hírek mégis gyorsabban terjedtek, mint ahogy a párt szerette volna. Már január végén megállították a Párttörténeti Intézet folyosóján Kádár Jánosnét, hogy tudna-e a *Látóhatár* legújabb számából egy példányt adni számukra. Sőt, az intézet igazgatója még azt is tudni vélte, hogy ötven példány érkezett belőle az országba. Tömpe András, a hírszerzés vezetője azonnal a politikai bizottsághoz fordult, hogy tisztázzák a kiszivárgott információ forrását.¹⁰² A beérkezett lapok minden bizonnyal kézről kézre járhattak, hiszen

értelmiségi és főleg írói körökben nagy port vert fel az újság tartalma. A nevesebb írók, publicisták elítélték Vámosék „leleplezését”, sőt feltehetően gyaníthatták a lap megjelenésének körülményeit is.¹⁰³

Jelentősebb visszhangra mégsem belföldön számítottak a lap kiadói. A nyugati emigráció támadása volt a cél, azonban körükben a *Látóhatárt* és vele együtt Vámost és Horváthot már kevésbé tartották számon az 1958-as szakadás óta. Az *Új Látóhatár* köré csoportosult az író és olvasó közönség nagy része; a levelek, amelyek Vámosékhoz érkeztek, többnyire csak a személyesen megtámadottak válasza volt, és egyben végső szakítása a két szerkesztővel. Vámos és Horváth igyekeztek saját diadaluknak beállítani, hogy a Magyar Írók Szövetsége Külföldön 1961 elején feloszlott; a belügy is úgy értékelte, hogy a *Látóhatár* januári számának következménye volt az esemény.¹⁰⁴ Valójában igazi zavart nem keltett a *Látóhatár* az emigránsok között, hiszen az Írószövetséget szinte alakulásától kezdve komoly belső ellentétek emésztették, mégis úgy értékelte a magyar kormány, hogy érdemes folytatni az akciót.

1961 tavaszán elkezdték szervezni a következő szám kiadásához szükséges összeg eljuttatását a két szerkesztőnek. Postai úton, borítékokba csomagolva érkeztek a támogatások Párizsból, Bécsből, Londonból, Rómából és Nyugat-Németországból több városából, valóban létező és a feladói címen élő személyek nevében, de természetesen a hírszerzés emberei által feladott küldeményekben.¹⁰⁵ Konspirációs szempontból voltak az akcióban kisebb hiányosságok, például a Párizsból és Londonból küldött bankjegyek sorozatszámát összetartozott, veszélyeztetve a fedőtörténetet.¹⁰⁶ De gondot jelentett az is, hogy a feladóként kiválasztott személyek egy része közismert volt a nyugati emigráció körében, azonnal szembeötlő lehetett, hogy a nevükben fogalmazott levél tartalma ellentétben állt politikai nézetükkel.¹⁰⁷ Nagyobb összeg átutalásának megszervezése még ennél is nehezkesebb volt, hiszen a német hírszerzés elől el kellett rejteni a pénz eredetét, de végül egy svájci bankon keresztül el tudták intézni, hogy ne legyen nyomon követhető a pénzmozgás.¹⁰⁸

A második *Látóhatár*-szám, amelyet a magyar vezetés finanszírozott, 1961 júniusában jelent meg. Vámos és Horváth már nagyon türelmetlenek voltak; hazatérési szándékuk erősödött, érezték, hogy egyre kevésbé elfogadottak azokban a körökben, amelyekben korábban forogtak. A szerv azonban halogatta hazatelepítésüket, úgy gondolták, addig, amíg nem forró a lábuk alatt a talaj, folytassák odakint megkezdett munkájukat.¹⁰⁹ Októberben megjelent a lap újabb száma, és már decemberre tervezték a negyediket. Ez utóbbi kézírata azonban nem felelt meg a belügyes elvárásoknak, hosszas instrukciókat adtak, miképpen kellene átírni a szöveget: „Írásaikban továbbra is érvényesítsék a pesszimizmust. [...] Nézzék át Márai Sándor 1955-ben megjelent *Halotti beszéd című versét, amely ezt a részünkről kívánt hangvételt tükrözi.*”¹¹⁰ Átdolgozás után a hangvétel már megfelelő volt, olyannyira, hogy az ötödik számot is sikeresen kiadhatták 1962 februárjában. Helyzetük azonban tarthatatlanná vált, ezért 1962. február 22-én hazatértek Magyarországra.

Az ügy utóélete és tanulságai

A hazatért újságírók további sorsa már nem e tanulmány témája, de az, hogy mennyiben volt hasznára az államvédelemnek a tizenkét évig tartó szervezési akció, még lezárandó/nyitott kérdés.

A Politikai Nyomozó Főosztály lehetőséget teremtett rá, hogy évente négy alkalommal idehaza is megjelenhessen a *Látóhatár*. Szerkesztése továbbra is Vámos és Horváth feladata volt, de természetesen szembesülniük kellett azzal, hogy akármit nem írhattak és jelentethettek meg. Vámos Imre nem is tűrte sokáig háttérbe szorulását, 1963 októberében végleg elhagyta a szerkesztőséget.¹¹¹ A lap soha nem vált vezető irodalmi és közéleti újsággá, sőt hamarosan teljes érdektelenségbe fulladt.

A kormány reményeivel ellentétben nem indult meg Vámos és Horváth példáját követve a hazatérési hullám. A támogatásukkal megjelent öt *Látóhatár*-szám sem keltett akkora visszhangot, mint remélték; a belső bomlasztás kudarcba fulladt. Itthon igyekeztek a két szerkesztőből újabb kompromittáló írásokat kisajtolni, amire eleinte még kaphatóak voltak, sőt saját maguk is rengeteg ötlettel álltak elő. Rádiójátéktól a könyvön át a filmforgatókönyvig felmerült minden terv, amellyel lejárathatták volna hazai közönség előtt egykori barátaikat és író társaikat. A SZER működését „leleplező” írás még megjelent hazatérésük után néhány hónappal, de többre már nem futotta. Hiába próbálta a belügy saját munkájuk eredményét kissé túlbecsülni, különösebb visszhangot nem keltett az iromány a külföldi magyarok között, és a rádió is töretlenül sugárzott tovább.¹¹²

A hírszerzés megpróbált még Vámoson keresztül újabb ügynököt felhajtani a SZER munkatársai között, akit idővel szintén haza lehetett volna csábítani. Vámos Sárkány Istvánt ajánlotta, akivel azonnal el is kezdtek foglalkozni.¹¹³ Vámóst felhasználták arra, hogy irányított levelezést folytasson Sárkánnyal, többször meg is kísérelték a megközelítést, de Sárkány István nem volt hajlandó az együttműködésre, így a hetvenes évek elejére végképp lemondtak beszervezéséről.¹¹⁴

Közvetlenül hazatérésüket követően a két újságíró még fontosnak gondolhatta magát. Sokat szerepeltették őket a legkülönbözőbb helyeken, bízva abban, hogy hazajövetelüket sokszor és sok helyen megemlítve rossz fényt vethetnek a kapitalista nyugati világra, sőt emigrációs kérdésekben a véleményüket is meghallgatták. A politikai bizottság 1963. január 11-i ülésén például felmerült a kérdés, hogy az *Új Látóhatár* hasábjain megjelenhetnek-e magyarországi írók, költők. Az ülés előtt megkérdezték erről Vámos és Horváth véleményét, akik – sértett büszkeségük egyértelmű jeleként – határozottan tiltakoztak a felmerült lehetőség ellen.¹¹⁵ Hamarosan azonban a Belügyminisztérium is belátta, hogy nem igazán tudja hasznukat venni, így egyre kevesebbet foglalkoztak velük. 1964. június 3-án Vámóst kizárták a hálózatból, anyagait irattárba helyezték.¹¹⁶

Vámos Imre beszervezésének története sokat elárul a politikai rendőrség és az egész kommunista rendszer működéséről. Érdekessége elsősorban az, hogy az 1950 és 1964 között eltelt tizennégy év alatt bekövetkező több jelentős fordulat ellenére az ügy törés nélküli folyamatosságot mutat. A Rákosi-féle rémuralom legsötétebb éveiben indult az akció, amelyet Nagy Imre reformjai sem szorítottak a háttérbe, és egészen a kádári konszolidáció megkezdéséig napirenden maradt. Ha nem ismernénk a történelemben időközben lezajlott eseményeket és fordulatokat, csak ennek az ügynek a dokumentációját olvasnánk, nem vennénk észre a változások jeleit. Vagyis a célok és a módszerek nem sokat módosultak az eltelt időszak alatt, annak ellenére, hogy a politikai fordulatokkal párhuzamosan az államvédelem és ezen belül a hírszerzés szervezetét is többször átalakították.

¹ Vámos Imre beszervezésének és hazatérésének történetéről lásd még: Soós, 2011: 81–83.; Szőnyei, 2012/I: 791–811.; Kasza, 2009: 157–165.; Nagymihály, 2013: 531–552.

² Erről lásd részletesen Borbándi, 1989.

³ Baráth, 2011. http://www.betekinto.hu/2011_3_barath (utolsó letöltés ideje: 2013. szeptember 9.).

⁴ Az egyik legismertebb akciójukat lásd Szeredi, 2013. http://www.betekinto.hu/2013_1_szeredi (utolsó letöltés ideje: 2013. szeptember 9.).

⁵ 1951. szeptember 28-án alakult meg az ÁVH VIII. (Hírszerző) Főosztálya. Az emigrációs hírszerzéssel a VIII/4. Osztály foglalkozott. Cserényi-Zsitnyányi, 2009. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (utolsó letöltés ideje: 2013. szeptember 9.). A magyar hírszerzés 1945 utáni szervezeti változásairól lásd még Palasik, 2013: 47–101.; Tóth, 2013: 381–445.

⁶ A SZER történetéről lásd Borbándi, 1996.

⁷ Farkas, 1990: 304.

⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Feljegyzés Vámos Imre parasztpárti politikus életrajzáról, 1950. március 5. 65.

-
- ⁹ ÁBTL 3.1.9. V-64286. Feljelentés, 1946. augusztus 19. 5.
- ¹⁰ Molnár, (kézirat): 33. Köszönöm Gyarmati Györgynek, hogy rendelkezésemre bocsátotta a visszaemlékezést.
- ¹¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Feljegyzés, 1951. október 26. 80.
- ¹² Uo. Feljegyzés Vámos Imre parasztpárti politikus életrajzáról, 1950. március 5. 65.
- ¹³ Borbándi, 1989: 183.
- ¹⁴ A *Látóhatár* című lap történetéről lásd Borbándi, 2000; Szeredi, 1989: 7–16.
- ¹⁵ Borbándi, 2000: 20.
- ¹⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Vámos Imre és Borsos Sándor meghívása a müncheni rádióhoz, 1950. november 11. 69.
- ¹⁷ Uo. Vámos Imrere vonatkozó feljegyzés, 1950. november 12. 71.
- ¹⁸ Uo. 70.
- ¹⁹ Borbándi, 2000: 30.
- ²⁰ Uo. 31.
- ²¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Feljegyzés, 1951. március 6. 78.
- ²² Borbándi, 2000: 50.
- ²³ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Feljegyzés, 1951. október 26. 85.
- ²⁴ Facczinek Nándor (1884–1950) a magyar királyi honvédség ezredeseként 1939 és 1945 között a csepeli Weiss Manfréd művek parancsnokhelyettese volt. 1948-ban néppellenes büntett miatt öt év fegyházra ítélték. A Gyűjtőfogházban halt meg. ÁBTL 2.2.1. I/6.5./157.
- ²⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Feljegyzés, 1951. október 26. 82.
- ²⁶ Uo. Feljegyzés, 1951. november 16. 88.
- ²⁷ Uo. Jelentés, 1951. november 27. 92.
- ²⁸ Uo. Feljegyzés, 1951. október 26. 79.
- ²⁹ Uo. Jelentés, 1951. november 27. 92.
- ³⁰ Uo. Vámos Imréné beszervezésének beszélgetési tervezete, 1952. január 4. 97.
- ³¹ Uo. „Kerekes János” édesanyjának beszerzési ügye, 1952. augusztus 25. 99.
- ³² Vámos beszerzéséig használták a „Kerekes” fedőnevet, utána áttértek a „Nelky” megnevezésre.
- ³³ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Jelentés, 1952. szeptember 19. 100.
- ³⁴ Uo. Feljegyzés, 1951. október 26. 79.
- ³⁵ Uo. Jelentés, 1952. október 31. 102.
- ³⁶ Uo. 104.
- ³⁷ Uo. 105.
- ³⁸ Uo. 106.
- ³⁹ Uo. 107.
- ⁴⁰ Uo. Vámos Imre ügye, 1953. február 24. 121.
- ⁴¹ Uo. Jelentés, 1953. június 24. 129–132.
- ⁴² Uo. 130.
- ⁴³ ÁBTL 3.1.5. O-9698/2. Jegyzőkönyv, 1962. december 10. 144.
- ⁴⁴ Uo.
- ⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-9698/7. Jegyzőkönyv, 1964. március 7. 7.
- ⁴⁶ Kádár János a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának (MSZMP PB) 1958. július 29-i ülésén a következőket mondta: „...nem lehet a testvért büntetni azért, mert a másik testvér disszidált, vagy az anyját azért, mert a fia disszidált...” MNL OL M-KS 288. f. 5/88. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1958. július 29-én megtartott üléséről. 10.
- ⁴⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Jelentés, 1954. január 20. 135.
- ⁴⁸ Uo. Szolgálati jegy, 1954. június 10. 155.
- ⁴⁹ Az egyesített Belügyminisztérium szervezetéről lásd Cserényi-Zsitnyányi, 2013.
- ⁵⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Jelentés, 1954. június 12. 161.
- ⁵¹ Uo. Jelentés, 1954. június 11. 156–160.
- ⁵² Ezekben az években folyt egy nagy kiterjedésű nyomozás a francia hírszerzők ellen, amelynek során látszólag egymástól független perekben nagyon sok embert ítélték el; még 1954 tavaszán is került sor halálos ítélet végrehajtására, dacára a Nagy Imre-féle „reformoknak”. Tószeghy Tamást és Mihályi Istvánt 1954. március 9-én végezték ki azzal a váddal, hogy a francia katonai attasénak adatokat szolgáltatottak ki. Borvendég, 2013. http://www.betekinto.hu/2013_1_borvendeg (utolsó letöltés ideje: 2013. szeptember 8.).
- ⁵³ Páter Kiss Szaléz ferences rendi szerzetest (1904–1946) a politikai rendőrség és rajtuk keresztül a szovjet megszállók azzal gyanúsították meg, hogy a gyóntatószékben a szovjet hadsereg elleni terrorakciókra buzdította a fiatalokat. 1946 húsvétján tartóztatták le. Kihallgatásai során kegyetlenül megkínózták, majd szovjet hadbírószám elé állították, amely halálra ítélte. Meghurcolása a katolikus egyház és a Független Kisgazdapárt

megtörésére indított hadjárat egyik első lépése volt. A katolikus egyház ma a gyónási titok vértanújaként tartja számon.

⁵⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Jelentés, 1954. június 11. 158–159.

⁵⁵ Uo. Jelentés, 1955. február 21. 173.

⁵⁶ Uo. 174.

⁵⁷ Uo. Jelentés, 1954. augusztus 13. 167.

⁵⁸ Uo. „Borostyán” jelentése, 1955. április 13. 176.

⁵⁹ Uo. Összefoglaló „Lőrinc” fedőnevű ügynökről, 1954. június 7. 144–148.

⁶⁰ Uo. 146.

⁶¹ Uo. Megbízás, 1955. július 29. 195.

⁶² Uo. „Borostyán” fedőnevű ügynök összefoglaló jelentése, 1955. május 31. 182.

⁶³ Uo. Feljegyzés, 1955. november 2. 209.

⁶⁴ Uo. Kísérlet „Kerekes” bevonására „Borostyán” fn. kapcsolatunkon keresztül, 1956. június 2. 220–229.

⁶⁵ Uo. 223.

⁶⁶ Uo. 4/3/B. sz. utasítás Rómának, 1956. június 2. 228.

⁶⁷ Az államvédelmi erőket a Belügyminisztérium II. (Politikai Nyomozó) Főosztálya néven szervezték újjá. Erről lásd részletesen Cseh–Okváth, 2013.

⁶⁸ A *Látóhatár* hasábjain éppen ezekben a hónapokban folyt egy vita, amelyet Kovács Imre 1956. januári írása robbantott ki. A „Kijózanult emigráció”-ban arról írt a parasztpárti politikus, hogy a háború esélye erősen csökkent. A nagyhatalmak egyre inkább a békés egymás mellett élés politikáját követik, a jövőben a lélektani hadviselés lesz a főszerep. Vagyis már a forradalom kitörése előtt majdnem egy évvel jól látták egyes politikusok, hogy nincs esély a fegyveres felszabadításra.

⁶⁹ Erről lásd részletesen Borbándi, 1996: 207–277.

⁷⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/2. Vámos Imre 1957. december 7-én kelt levele.

⁷¹ Borbándi, 2000: 115.

⁷² Borbándi, 1996: 290.

⁷³ Borbándi, 2000: 123.

⁷⁴ Uo. 131–134.

⁷⁵ Uo. 144.

⁷⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Összefoglaló jelentés, 1958. május 6. 235.

⁷⁷ MNL OL M-KS 288. f. 5/88. ó. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1958. július 29-i üléséről.

⁷⁸ „Meszlényi” jelentéseit nyolc kötetben őrzi az ÁBTL. Főleg írói, újságírói vonalon foglalkoztatták, de emigrációval kapcsolatos feladatokat is bízta rá.

⁷⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Jelentés, 1958. június 10. 247.

⁸⁰ Uo. Javaslat, 1958. május 9. 240. „Márkást” a szerv más területen foglalkoztatta már korábban is, katolikus egyházi vonalra volt állítva, illetve különböző szektákról gyűjtött adatokat.

⁸¹ Uo. Feljegyzés, 1958. december 8. 249.

⁸² Uo. Összefoglaló jelentés, 1959. május 30. 253.

⁸³ Uo. Javaslat, 1960. március 3. 267.

⁸⁴ Az ÁBTL ma hat kötetben őrzi Vámos Imre *Látóhatárral* kapcsolatos levelezését. A sok száz levél között megtalálhatóak a korszak szinte minden neves emigráns író- és költőszemélyiségének a szerkesztőkhöz írt sorai, de a magyarok mellett találkozhatunk Albert Camus vagy Arthur Koestler aláírásával is. ÁBTL 3.2.1. Bt-123/melléklet/1–6. Köszönöm kolléganőmnek, Patisz Mártának, hogy felhívta figyelmemet az anyagra.

⁸⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/1. Tervezet, 1960. április 11.

⁸⁶ Uo. Feljegyzés, 1960. július 19. 288.

⁸⁷ Uo. Javaslat, 1960. augusztus 3. 290–294.

⁸⁸ Uo. Cím nélkül, 1960. augusztus 4. 289.

⁸⁹ Uo. Bt-123/2. Jelentés, 1959. augusztus 12. 49.

⁹⁰ Uo. Bt-123/1. Jelentés, 1960. december 13. 298. Kiemelés – B. Zs.

⁹¹ Uo. Bt-123/2. Jelentés, 1959. augusztus 12. 51.

⁹² Vámos Imre a *Látóhatár* 1956-os évfolyamának záró számában a következő mondatokkal fejezte be vezércikkét: „A hazára most a kommunista Bach-korszak rémuralma nehezedik. De 1956 Októberéhez az új elnyomásban is hű marad a magyar nép. És hűek maradunk mi, idegenben élő magyarok, új és régi emigránsok, akiknek annyi gyász, fájdalom és veszteség ellenére legalább megmaradt a jogunk, hogy viszonylag szabadon szólhassunk. Élni is fogunk vele. Élni is fogunk vele, hogy minden maradi és álnok kísérlettel szemben fennen hirdessük az októberi programot. Élni is fogunk vele, hogy ne hagyjuk elaludni a szerencsésebb népek lelkiismeretét. Élni is fogunk vele, hogy elősegítsük a hazában élők helyes tájékoztatását. Élni is fogunk vele, hogy senki se álltathassa többé hamis káprázatokkal a magyart. Élni is fogunk vele, nehogy a budapesti tömegmészárlás még egyszer megismétlődjék. Október Huszonharmadika tiszta fényben fog ragyogni

szívünkben és emlékünkből. Híven fogjuk megőrizni egy jobb kor számára, amikor, hisszük, a hatalmakban is több lesz egyfelől a megértés, másfelől a felelősség a népek sorsának intézésére.” Vámos, 1956: 276.

⁹³ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/2. Minősítés, 1961. február 13. 33. Korabeli árfolyamon számolva ez nagyjából negyvenezer forintot jelentett, ami ötezer forintos havi átlagjövedelemnek felel meg. Magyarországon 1960-ban az átlagkereset 1575 Ft volt. Ez a jövedelem meghaladta azt az összeget is, amit a SZER alkalmazásában keresett. A rádiótól havi 400 USD körül volt a fizetése, ami átszámítva nem érte el az ötezer forintot. Az adatokat a Magyar Nemzeti Bank és a Központi Statisztikai Hivatal honlapjáról vettem át.

<http://www.mnb.hu/arfolyam-tablázat?query=1960.01.01,1961.01.01,1,ATS>

<http://www.mnb.hu/arfolyam-tablázat?query=1960.01.01,1961.01.01,1,DEM>

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html

(a hivatkozott honlapok utolsó letöltési ideje: 2013. augusztus 20.).

⁹⁴ ÁBTL 3.2.3. Mt-771/1. „Nelky”. Jelentés, 1960. augusztus 24. 35.

⁹⁵ A *Látóhatár* szerkesztősége szakadásának egyáltalán nem volt egyenes következménye Vámos és Horváth anyagi létbizonytalansága és a vezető emigráns körökből való kizártsága. Vámos Imre levelezése bizonyítja, hogy még 1959 végén, 1960 elején is igyekeztek őket segíteni, munkával ellátni. Ignó Pál, az Írók Szövetségének elnöke rendszeresen támogatta őket pénzzel, valamint igyekezett elérni náluk, hogy saját lábukra álljanak: „Ne vedd zokon újabb atyai tanácsadásomat. Meggyőződése, hogy neked u. n. polgári elhelyezkedést kell keresned és találnod, és lehetetlennek tartom, hogy bármilyen egészségügyi vagy egyéb handicapjeid [sic!] legyenek is, ne találj valamiféle fixfizetéses létalapot a gazdasági csoda mai Németországában. Beszéltem rólad több idősebb (hozzád képest idősebb) barátunkkal, akinek irántad való jóindulatáról meg lehetsz és tudtommal meg is vagy győződve.” ÁBTL 3.2.1. Bt-123/melléklet/3. Ignó Pál levele Vámos Imréhez, 1960. február 15. 126.

⁹⁶ ÁBTL 3.2.3. Mt-771/1. A levél másolata, 1960. szeptember 23. 60–61.

⁹⁷ Uo. *Látóhatár* tartalomjegyzékének a tervezete, d. n. 62.

⁹⁸ Uo. Tervezet a Magyar Írók Szövetsége Külföldön és a londoni *Irodalmi Újság* működésének ismertetéséről, d. n. 55–59.

⁹⁹ Uo. Feljegyzés, 1960. október 15. 88–89.

¹⁰⁰ Uo. Feljegyzés, 1960. november. 16. 96.

¹⁰¹ Uo. Jelentés, 1960. december 5. 110.

¹⁰² Uo. Feljegyzés, 1961. január 31. 133.

¹⁰³ Remenyik Zsigmond: „Ennyi szenny elolvasása után az embernek hánynia kell.” Horváth Zoltán újságíró: „Nem lehet igaz, amit Ignóusról mondanak, ha hatvan évig becsületes volt, akkor most is az. Egyébként is magyar pénzen csinálták.” Birkás Endre: „Ezzel a röpirattal Horváth a hazatérését akarja előkészíteni.” Uo. Jelentés, 1961. február 6. 136.

¹⁰⁴ Uo. A *Látóhatár* visszhangja, d. n. 150.

¹⁰⁵ Uo. Körutasítás, 1961. március. 30. 219.

¹⁰⁶ Uo. Mt-771/2. Jelentés, 1961. április 17. 42.

¹⁰⁷ Uo. Jelentés, 1961. április 18. 52.

¹⁰⁸ Uo. Feljegyzés, 1961. április 12. 36.

¹⁰⁹ Uo. Jelentés, 1961. július 19. 80.

¹¹⁰ Uo. Utasítás Takács elvtársnak! 1961. november 9. 138. Márai Sándor *Halotti beszéd* című verse valójában 1951 szeptemberében jelent meg először a *Látóhatár*-ban.

¹¹¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/2. Összefoglaló jelentés, 1964. január 30.

¹¹² Egy belső jelentés így kommentálta az írás hatását a rádió berkein belül: „A SZER magyar alkalmazottai között a *Látóhatár* budapesti megjelenése után valóságos pánik tört ki.” ÁBTL 3.2.3. Mt-771/4. Jelentés, 1962. december 8. 54.

¹¹³ Uo. Mt-771/2. Jelentés, 1961. november 16. 149.

¹¹⁴ ÁBTL 3.2.4. K-780/3. Határozat, 1971. július 20. 85.

¹¹⁵ MNL OL M-KS. 288 f. 5/289. ő. e. Jelentés a politikai bizottságnak Dr. Ravasz Károlynak az emigrációs ügyekkel kapcsolatos feljegyzéséről, 1963. január 11. 111.

¹¹⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-123/2. Javaslat, 1964. június 3. 98.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

-
- 2.2.1. Operatív nyilvántartások
I/6. Operatív kartonok
- 3.1.5. Operatív dossziék
O-9698/2. Kitelepített, internált, rehabilitált személyek
O-9698/7. Rehabilitációs jegyzőkönyvek
- 3.1.9. Vizsgálati dossziék
V-64286 ifj. Vámos Imre
- 3.2.1. Bt-dossziék
Bt-123/1–6. „Kerekes János” („Nelky”)
- 3.2.3. Mt-dossziék
Mt-771/1–4. „Nelky”
- 3.2.4. Kutató dossziék
K-780/3. „Jed Smith”

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 288. f. MSZMP jegyzőkönyvek
5 Politikai Bizottság iratai

Sajtó

Vámos, 1956

Vámos Imre: Október Huszonharmadika. *Látóhatár*, 6. sz.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2011

Baráth Magdolna: Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához. *Betekintő*, 3. sz.

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Borbándi, 1996

Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol kertben. A Szabad Európa Rádió története.* Budapest, Európa Könyvkiadó.

Borbándi, 2000

Borbándi Gyula: *Nem éltünk hiába. Az Új Látóhatár négy évtizede.* Budapest, Európa Könyvkiadó.

Borvendég, 2013

Borvendég Zsuzsanna: Kitelepített „kémek”. *Betekintő*, 1. sz.

Cseh–Okváth (szerk.), 2013

A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L’Harmattan Kiadó.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2. sz.

Cserényi-Zsitnyányi, 2013

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: A Belügyminisztérium szervezeti változásai, 1953–1956. In *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956.* Szerkesztette: Gyarmati György és Palasik Mária. Budapest, ÁBTL – L’Harmattan Kiadó. 63–127.

Farkas, 1990

Farkas Valdimir: *Nincs mentség. Az ÁVH ezredese voltam.* Budapest, Interart Stúdió.

Kasza, 2009

Kasza László: *Mókuskok az angolkertben. Ügynökök a Szabad Európa Rádiónál.* Budapest, Noran Libro Kiadó.

Nagymihály, 2013

Nagymihály Zoltán: Emigrációs helyzetkép forradalom előtt és után. A *Látóhatár* szerepe (1956–1962). In *Utak és útkereszteződések. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére.* Szerkesztette: Bank Barbara. Budapest, Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület. 531–552.

Molnár, (kézirat)

Molnár József: *Menekülés Nyugatra. Budapesttől Zürichig.* (Kézirat.)

Palasik, 2013

Palasik Mária: A Hírszerző Osztály szervezete és állománya, 1956–1962. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962.* Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L’Harmattan Kiadó. 7–101.

Soós, 2011

Soós Mihály: Látóhatáron innen és túl. Beépülés és bomlasztás: mintha folyóiratból olvasták volna. *Múlt-kor*, tavasz, 81–83.

Szeredi, 1989

Szeredi Pál: Az Új Látóhatár első negyven éve. In *Új Látóhatár. Válogatás 1950–1989*. Budapest, Püski Kiadó. 7–16.

Szeredi, 2013

Szeredi Pál: „Magyarországi földalatti leleplező anyag van a birtokomban...” Kovács Imre Papp Istvánhoz írott levele 1950-ból. *Betekintő*, 1. sz.

Szőnyei, 2012

Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990. I–II*. Budapest, Noran Könyvesház.

Tóth, 2013

Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L’Harmattan Kiadó. 381–445.